

خطاطان و خوش نویسان بخش هایی از افغانستان

(**) تبصره اداره:

مدت ها شده بود مقاله ای به این زیبایی و معلوماتی در باره هنر خطاطی و زیبا نویسی هموطنانم که هر کدام شان برای ما افتخار بزرگی می باشند، نخوانده بودم. به قلم توانای دانشمند فرهیخته جناب عزیز الله کهگدای برکت. نیازمند همیشه خوانندگان (آریانا افغانستان آنلاین) را با مطالب زیبا، عالی و پر محتوای خود مسرت بخشند. تشریف آوری جناب شان را در حلقه همکاران و نویسندگان این وبسایت خیر مقدم عرض می کنم و متذکر می شوم که بخش های مختلف این رسانه در خدمت جناب شان خواهد بود.

همچنین از حضور شان اجازه می خواهم، اسم مبارک محترمه خانم "سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدولة" را برای مزید معلومات خوانندگان گرانقدر اضافه کنم. اسم این زن دانشمند افغان، زن با فرهنگ و با هنر که ادیب و نویسنده و شعر شناس هم بوده اند که نه تنها افتخار همه زنان افغان می باشند، بلکه نزد مردان افغان هم از حرمت و احترام خاصی برخوردار بوده و هستند. اسم شان (بی بی تاجور سلطان) مادر کلان سردار نور احمد اعتمادی، یکی از صدراعظم افغانستان در دوره دهه دیموکراسی بوده اند.

با عرض ارادت و سپاس فراوان

ولی احمد نوری مدیر مسؤل (آریانا افغانستان آنلاین) و ارادتمند شما

خطاطان و خوش نویسان بخشهایی از افغانستان

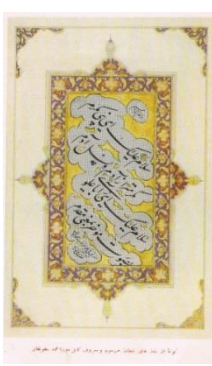
خطاطان هرات که در قرن نهم و دهم هجری قمری پایتخت شاهان بزرگ و ادب و جایگاه شعراء، هنرمندان و خطاطان بزرگ و نامی است. اعلیحضرت تیمور شاه درانی که پایتخت را از قندهار به کابل انتقال داد صنعت خط و خطاطی در کابل رونق زیاد گرفت. قبل از یادداشت های مرحوم حافظ صاحب بيمورد نخواهد بود که اینجانب ذکری چند از خطاطان معاصر کابل نمود:

■ میرزا محمد یعقوب خان: یکی از خطاطان مقتدر کابل بود که در خوشنویسی و میناتوری بهره کافی داشت و از معززین و محترمین دربار امیر دوست محمد خان الی دوره سلطنت امیر حبیب الله خان شهید بود. در ۱۳۵۲ق در کابل وفات کرد.

■ محمدعظیم خان: از خطاطان مشهور عهد اعلیحضرت شیرعلیخان است. بهترین کار او تفسیر ۱۲۴۸ صفحه‌ی ابن عباس «رض» که به خط عالی ثلث نوشته شده است که از آثار جاویدان او در کتابخانه موزیم کابل موجود است.

■ سید محمد داؤد الحسینی: پسر سید محمد اسمعیل خطاط معروف کشور، از خطاطان معاصر و نامدار وطن است که با برادر بزرگ خود سید محمد ایشان الحسینی خطاط، کتیبه‌های مهم و تاریخی مانند منار علم و جهل، طاق ظفر پغمان و غیره را خطاطی و نوشته‌اند. استاد گرامی در خط نستعلیق و شکست و ریزه نویسی شهرت دارد. اولین سالنامه کابل در باره شهکاری‌های استاد می‌نگارد: فاضل آقای سید محمد داؤد الحسینی خطاط معاصر و معروف کابل که اخیراً قلم توانا و مهارت‌شان ۲۲۷۱ حرف را که ۵۵۵ کلمه می‌شود در یک کتیبه یک انچ مربع انشاء کرده و برای نوشتن این کتیبه به جز قلم معمولی ابداً زره بین، عینک و دیگر لوازم به کار نبرده‌اند، علاوه بر این در یک دانه برنج بسم الله شریف، سوره فاتحه و سوره اخلاص را با اسم خود و تاریخ نوشتن را نیز تحریر نموده‌اند. مرحوم سید داؤد یکی از بیدل‌شناسان معتبر و ارادتمند خاصی بیدل است که در باره میرزا بیدل، اشعار و مزارش تحقیقات و تتبعات دامنه دار و جامع انجام داده است. سید داؤد آغا که در مکتب استاد دری ما بود در جریان ساعات درسی یادی از بیدل کرده و اشک هایش روان می‌شد. مهمترین آثار سید داؤد آغا کتیبه مزار حضرت حکیم صاحب سنایی غزنوی می‌باشد که با خط ظریف و عالی نوشته است

■ استاد عزیزالدین وکیلی پوپلزایی: خطاط چیره دست هفت‌قلمی کشور در ۱۲۷۹ش در چهاردهمی کابل متولد و از ۲۰ سالگی در مطبوعات و نشرات کشور خدمات قابل قدری را در خطاطی و تاریخ نویسی انجام داده است بیشتر در خطوط نستعلیق، نسخ، شکست و غیره استاد بود. اکثر کتیبه‌ها، فرامین، اشعار و مکاتیب مهم و تاریخی و اداری را به خط خوش خود نوشته‌اند. جراید، کتب و اسناد می‌کرد، آیات کلام الله مجید، طغری‌ها، گفتار شاهان و بزرگان را با قلم توانای خود مشق می‌نمود از آثار وی: خزینه الاشراف، مجموعه‌ای از خطاطی عصری افغانستان، هنر خط در افغانستان در دو قرن اخیر، هنر هفت‌قلمی در فن خطاطی و هكذا کتب تاریخی جامع "احمد شاه درانی"، "تیمور شاه درانی" در دو جلد، "دره الزمان"، دیوان اشعار اعلیحضرت تیمور شاه درانی، سید جمال الدین افغانی، تاریخ غزنه در دو قرن اخیر، تاریخ خرقة مبارک، سفرهای تاریخی اعلیحضرت امان الله غازی.

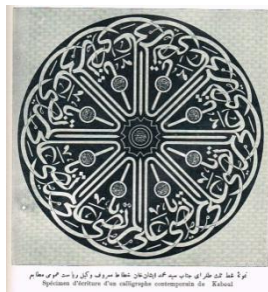
■ همچنین سید تاج محمد خطاط، سیدعطا محمد الحسینی، فیض محمد خان زکریا وزیر خارجه که از شیوه خط میر عبدالرحمن هروی پیروی می کرد، میرزا محمد حسین، سردار تاج محمد، حاجی میر احمد گران شنو، خانم محترمه و فاضله مرحوم "عبدالقدوس خان اعتمادالدوله" (***) و غیره خطاطان لایق و توانای وطن بودند که آثار گران بهایی از خود بجا مانده اند.

یادداشت های مرحوم حافظ نور محمد کهگدای

« قسمت ۲۲ »

■ میر علی هروی: معروف به مولانا علی کاتب السلطانی از خطاطان شهیر قرن ده سادات هرات جنت صفاتست اما نهال حقیقه حیاتش از آب و هوای ولایت مشهد نشو و نما یافته است. در ترکیب بندی خط از مفرد تا مرکب شاگرد زین الدین محمود کاتب است که در خدمت او همچو قلم سر کرده، چون خامه کمر فرمان برداری بر میان بسته، گویند در اندک فرصتی سواد خطه خط را به دستگیری منزل قلم چنان در زیر نگین خود در آورد که خوش نویسان صحیفه عرصه عالم چون خامه سر از خط فرمان او بیرون نمی کردند.

"میر علی هروی" بدر بار سلطان حسین بایقرا به خطاطی مشغول بود و مقام کاتب السلطانی را به دست آورد. او خط نستعلیق را چنان می نوشت که کتاب زمان از تحریر خامه او انگشت به دندان می گزیدند، "میر علی هروی" در نستعلیق نویسی استاد و ممتاز به شمار می رود و خط او قاعده جدیدی را پدید آورد. از این رو جامی صاحب از عشاق اوست.

"میر علی هروی" به واسطه انقلاب زمان از خراسان به ماورالنهر آمد و به رسم الخط **سرخط** روزگار گردید و در ۹۳۵ق "عبید خان" او را به بخارا فرستاد و در کتابخانه "عبدالعزیز خان" بن "عبید خان" کتابت می کرد "میر علی هروی" در جمیع فنون خط از جلی و خطی، قطعه نویسی و کتابت به درجه عالی رسیده بود.

دارالخطوط که از «آداب خوشنویسی است»، هفت اورنگ جامی و جام جم اوحدی به خط زیبای "میر علی هروی" از آثار قیمتمدار و نایاب وی محسوب می شود.

«رساله پیدایش خط و خطاطان» می گوید که "میر علی هروی" همراه با "خواجه نصرالدین عبدالله" که از اشراف هرات است به بخارا رفته بود و بعد از چندی دوباره به هرات برگشت. زمانی که جریده عمرش به اتمام رسید در ۹۶۶ق کرام الکاتبین روزنامه حیاتش را به توقیع ممانت ختم گردانید و قبرش در جوار مقبره "شیخ سیف الدین باخرزی" که به "خواجه فتح آبادی" مشهور اند مدفون گشت.

میر علی کاتب: وی از سادات هرات است، پدرش "محمود رفیقی" که "رفیقی" از شاگردان "سلطان علی مشهدی" خطاط زبر دست بود. در جمیع علوم عربی و فارسی و همچنین در شعر لیاقت تمام داشت و در شعر "مجنون" تخلص می کرد، قطعه «عمری از مشق دو تا بود قدم همچو چنگ» از اوست.

"میر علی کاتب" در بخارا با "عبدالله خان ازبک" دیر ماند و به استادی پسرش به نام "عبدالمومن" مقرر شد، چون اقلیم بخارا به وی موافقت نداشت به هرات مراجعت کرد. شاگردان "میر علی کاتب" می رسید احمد مشهدی که خط وی از میر علی چندان فرق نداشت، مولانا محمود، اسحاق سیاوشانی، مولانا محمود نیشاپوری و عبدالرشید دیلمی بودند.

"میر علی کاتب" با خط زیبای خود، قواعد خطوط سبعة را برای شهزاده "سلطان مظفر" منظوم ساخت. او دو کتاب به نام های «رسم الخط» و «خط و سواد» نوشت. وفات او را مرآت العلم ۹۵۰ق نوشته است.

■ سلطان علی مشهدی: در نوشتن خط نستعلیق سرآمد روزگار بود و در این شیوه خطوط، استادان متقدمین و متأخرین را منسوخ ساخت او به محاسن صورت و سیرت موصوف بود، در کتابخانه خاص سلطان حسین میرزا استنساخ «نقل کردن از کتاب دیگر» اشتغال داشت، با اشاره او و التماس امیر علی شیرنوایی به کتابت نسخ می پرداخت و اسم خود را کاتب السلطانی قید کرده بود. وقتیکه شاهی بیگ ازبک هرات را تصرف کرد وی به مشهد رفته منزوی گشت. مشهدی در ۸۵ سالگی در ۹۲۶ق وفات یافت و قبرش متصل به گنبد امیر علی شیرنوایی به مدرسه شاهرخی نزدیک پنجره فولاد است.

از آثار خطی وی سنگ مقبره سلطان حسین بایقرا است که قبلاً به امر خود سلطان لوح قبرش را به خطوط نستعلیق، رقاع و نقوش مختلف نوشته بود. خطاطی بناهای خیریه و مساجد هرات را که از بناهای سلطان حسین میرزا و امیر علی شیر نوایی است به خط نستعلیق بسیار زیبا نوشت.

■ رفیقی هروی: اسمش میر علی مشهور به مجنون چپ نویس است، او یک تن از خطاطان و مذهبیان زبده و مشهور قرن دهم هجری قمری است. رفیقی در باره خط و خطاطی خود می گفت:

خطاط معروف و فن‌نایاب بر علی هروی نامدار سال ۹۶۶

رسم الخط میر علی هروی

هرکس که بفعه ختم دیده کشاد
دل بر خط دلبران مهوش نه نهاد
در عالم خط منم ملم امروز
استادان را چنین خطی دست نداد

از تألیفات رفیقی هروی رساله های خط و سواد، قواعد خطوط سبعة و رسم الخط می باشد که رساله اول و دوم آن به صورت قلمی در **موزیم لندن** حفظ است، در فن خط نویسی اختراعات خوبی کرده است منجمله خط دو طرفه یا توامان می باشد. رفیقی به هر دو دست که خصوصیت اوست خط زیبا و نکو می نوشت.

■ ویسی هروی: "ویسی هروی" از جمله شعراء و خطاطان گرانمایه هرات باستان است که در شعر و خط استاد و شهرت خاص دارد و خط نستعلیق را به مرتبه ای رسانده بود که حمل بر اعجاز می توان کرد، به خط زیبا و نفیسه آثار جاویدانی در اکثر کتابخانه های جهان موجود است منجمله نسخه خطی نفحات الانس جامی که در ۹۶۴ ق در **شهر مکه** کتابت شده است در موزیم هرات است. همچنین نسخه بسیار عالی و نایاب که از مکر احباب حسن خواجه بخاری در ۹۸۳ق با خط زیبای "ویسی هروی" تحریر یافته در **کتابخانه معروف برلین** محفوظ است.

■ مولانا شمس بایسنقرا بن شاهرخ: از مشاهیر خطاطین و از نوادر ارباب قلم عصر گورگانیه است او خطوط سینه را که محقق، ثلث، ریحان، نسخ، توقع و رقاع باشد بسیار خوش می نوشت. کتابت او بسی نازک، با اسلوب و عالی بود که مورد توجه خاص اهل قلم قرار گرفته است. "مولانا شمس بایسنقرا ی هروی"، استاد میرزا بایسنقرا است و در دستگاه این شهزاده منور روزگار می گذرانید از این رو بایسنقرا ی رقم می کرد. از آثار مشهور او کتیبه های **مسجد جامع مشهد** است که در کمال جودت و امتیاز نوشته است.

■ میرزا بایسنقرا بن شاهرخ: در خط نویسی استاد عصر خود بود، از مولانا شمس بایسنقرا یی استاد خویش تعلیم گرفت، از خطوط و آثار قلم او در مشهد کتابه پیش طاق مسجد جامع است که از ابنیه والدۀ او **گوهر شاد بیگم** می باشد و اسم خود را در آنجا رقم کرده است. میرزا بایسنقرا خط شکسته و نستعلیق را خوب و به طرز خاص می نوشت.

■ مولانا عیشی هروی: از خطاطان مشهور و معروف خط است و در خط نویسی روش سلطان محمد انور را تعقیب می کرد چون شخص دانشمند بود در کتابخانه سلطان ابراهیم میرزا کتابت می کرد تا آنکه به وسیله خوشنویسی خطاط نامدار هرات شد. به امیر قلندر معروفست، تحصیلات خود را در هرات تکمیل کرده و خط نویسی را نزد استادان و خطاطان امیر خلیل هروی ورزیده آموخته و در این فن به استادی رسید. امیر خلیل در هند به دربار همایون پادشاه که سلطان باذوق و ادیب بود در خطاطی و نقاشی نزد آن پادشاه مرد کامل، مقرب و فوق العاده مورد احترام بود.

در سفر فارس شاه عباس اول به نام قدردانی او را مقرب دربار خود ساخت و خواهش کرد که قطعات و مرقعات برای کتابخانه شاهی وی بنویسد. امیرخلیل در این توقف خود در فارس شهرت میرعماد خطاط معروف را تقریباً از بین برد که در بین امیر خلیل و میر عماد در رجحانیت و برتری خط و مشق مناقشه ها دست داد و هر یک مدعی خط خود بود. شاه عباس در بین این دو خطاط که به اوج کمال رسیده بودند، ملا محمد حسن علی رضا عباسی را حکم ساخت، آنها پس از تعمق زیاد در خط، امیر خلیل را ترجیح دادند، بعداً به اثر خواهش زمامداران هند عازم آنکشور گردیده در حیدر آباد دکن توقف نمود و در ۱۰۵۳ق در آنجا وفات نمود.

■ جعفر بایسنقر: از جمله خطاطان ورزیده در دوره تیموریان هرات بود که به جعفر بایسنقر میرزای تیموری شهرت داشت او در خط و کتابت پیشقدم و استاد بود. خط نستعلیق و نسخ را بسیار اعلی و زیبا می نوشت. جعفر شاهنامه بایسنقری را به دستور بایسنقر تیموری به خط زیبا و لطیف خود نوشت و برای تکمیل این کتاب قیمت بها بیش از دهها هنرمندان و صاحبان فن مشغول بودند.

■ امیر سبزواری: او از شعراء و هنروران قرن نهم دربار تیموریان هرات به شمار می رود، علاوه از شعر سرایی در خطاطی و خوشنویسی شهرت کامل داشت. امیر علیشیرنواپی اکثر خطوط مهم را توسط خط زیبا و عالی وی در دربار خود داشت، او با خط خوب و ظریف خود نام خطاطان دوره تیموری را بلند برد.

■ امیرشاهی سبزواری: از خطاطان و پرورده هرات است، خطاط نامی نستعلیق نویسی بود. چندی در بزم بایسنقرا راه داشت. سپس مشغول زراعت گشت، ابولقاسم بابر میرزای بن بایسنقرا او را مجدداً از انزوا کشیده با خود به استرآباد برد و در نقاشی، خطاطی و نگار سازی قصر امیر مصروفش ساخت.

■ بنایی هروی: با پدر که شغل بنایی داشت در تعمیر روضه مبارک حضرت علی «رض» در مزار شریف کمک فراوان نمود تا آنکه تعمیر روضه را بسر رسانید همچنین به تحصیل علم و معرفت نیز پرداخت، در ادب دری، خطاطی، شعر و از موسیقی نوازان عصر خود بود. خط نستعلیق را بسیار عالی می نوشت و در خط شکست بسیار پیش بود. مثنوی او بنام «بنایی» شهرت بسزایی دارد. در خط نستعلیق و نسخ نویسی پیش قدم و مورد احترام ادبا و شایقین خط بود.

■ صالحی هروی: اسمش محمد میرک و از مردمان با رسوخ هرات و از خطاطان و شعرای عصر جلال الدین اکبر پادشاه دانشمند مغولی در هرات بود او در دبیری مهارت تام داشت. در مسایل علمی فکر رسا و در خط ید طولانی داشت از اینرو در سلک منشیان شاهی منتظم بود. خوش می نوشت و از خطاط معروف میر علی هروی پیروی می کرد.

■ محب علی هروی: مولانا محب علی عارف بزرگ و نامی پسر رستم علیخان خطاط زبردست متخلص به «نائی»، زادگاهش شهر هرات که تقریباً یک و نیم قرن جایگاه سلاطین، پادشاهان، هنرمندان، شعراء و خطاطان مشهور است. او در بدیهه گویی و خطاطی مهارت و استعداد فوق العاده داشت. خط نستعلیق و نسخ را به درجه اعلی می نوشت و از فیض کمال خطاطی به دربار شاه اسمعیل صفوی راه یافت و دبیری نگذشت که ندیم و جلیس و میرزای لایقی گردید.

■ عینی هروی: از شعراء و خطاطان لایق و با استعداد قرن دهم خوش نویسان هرات است. در فن خطاطی و خوش نویسی مهارت خاصی داشت مخصوصاً خط نستعلیق را به شیوه خاص و بسیار ظریف می نوشت.

■ امین الدین محمود: زادگاه او هرات است و از مردان بزرگ و متدین بوده علاوه بر فضایل علمی در صنایع

ظریفه، مخصوصاً در خوش نویسی و خطاطی شهره آفاق بود. هنگامی که همایون پادشاه مغلی به هرات و سیستان وارد شد، امین الدین محمود را که خطاط لایقی بود با خود به هندوستان برد. چون خواجه موصوف خطوط متداوله مخصوصاً شکست را بی اندازه زیبا و قشنگ می نوشت، از این رو به دربار همایون پادشاه اعتبار و موقف خاصی بدست آورد.

■ اشرف خان میر منشی: از سادات حسینی سبزواری هرات است در خوش نویسی استاد و سرآمد بود. نثر را ماهرانه می نوشت در خط هفت قلمی یکه تاز بود. در عصرش خطوط نستعلیق و نسخ را کس به پایه او نمی نوشت در دوره حکومت همایون پادشاه به هند مسافرت کرده لقب میرمنشی را دریافت کرد و در ۹۶۸ق به دربار جلال الدین اکبر رسیده از طرف آن پادشاه به لقب اشرف خانی ارتقا یافت.

■ مولانا محمود اسحق سیاوشانی: او از شاگردان لایق میرعلی هروی عارف بزرگ و نامی بود به اعتقاد اهل هرات و خراسان از نستعلیق نویسان درجه یک آن ولا به شمار می رود. مولانا میر سید احمد شمعریز نیر با وی از شاگردان بیواسط مولانا میرعلی هروی اند. در آن عصر کسی خط نستعلیق را به نزاکت و ظرافت مولانا محمود اسحاق سیاوشانی ننوشت.

■ سلطان علی اوبهی: مولدش در اوبه هرات بود. او از خطاطان قرن ده هجری قمری هرات است. اوبهی در خط نویسی استاد بود مخصوصاً در مشق خط نستعلیق به اندازه قدرت داشت که بر دیگر خطاطان اعتراض و انتقاد می کرد.

■ فخرالدین: این خطاط واعظ قرار نوشته ریاض الشعراء از سخنوران بلند مرتبه و نامدار هرات بوده، در خوش نویسی مسلم روزگار و خطاط چیره دست این فن شریف بود. نستعلیق نویسی او در میان خوش نویسان و هنرمندان شهرت بسزایی داشت همچنین در وعظ نادر دوران بود با عوفی معاصر و شعر نیز می سراید.

■ علی حسین: از خطاطان نامی و دانشمند بزرگ و از نستعلیق نویسان مشهور هرات باستان است از شهکاری خط این استاد **بوستان سعدی** را با خط نستعلیق نیمه جلی در سال ۹۲۱ق در هرات نوشت که اوراق آن مجدول با آب طلای خالص بوده و در **موزه کابل** حفظ است که از یادگار های استاد علی حسین بجا مانده است.

■ آخند ملا محمد علی عطار هروی: این خطاط بزرگوار و دانشمند هراتی که در نگارش خطوط هفت قلمی و اصول و فرع یگانه روزگار و در هنر خطاطی طاق است از آثار مهم این خطاط چیره دست نوشته کتیبه های ثلاث جلی مسجد هرات است.

■ میر عبدالرحمن هروی: وجود این خطاط نستعلیق نویس مقتدر در اواخر سلطنت تیمورشاه درانی به سرزمین ادب و هنر هرات بسان آفتاب هنر خط طلوع کرد و در عصرشاه محمود و کامران شاه اولاد های تیمورشاه شهرت و عظمت بیشتر از تمام نستعلیق نویسان قرون ۱۸ و ۱۹ حاصل نمود.

پایان